

Látni azt, hogy hol vagy

HÁY JÁNOSAL SZIRÁK PÉTER BESZÉLGET

Szirák Péter: Tíz évvel ezelőtt beszélgettünk utoljára Debrecenben, s emlékszem, hogy az elején nem voltál elégedett a térrel. Kicsit átmozgattuk a székeket, és azt mondtam: Íme, egy igazi színházi ember. Ezt akkor túlzásnak érezted. Most itt vagyunk a XII. DESZKA Fesztiválon, mely úgy született, hogy a Drámaírók Kerekasztalának tagjai, többek közt Háy János, elhatározták, legyen a kortárs magyar drámaíróknak fesztiválja. Akkor itt most az elején beszéljük meg, mennyire érzed magad színházi embernek; a drámaírás, a dramaturgia és a színházzal való együttműködés milyen szerepet játszik az életedben?

Háy János: Nem azért mondom, hogy nem tartom magam színházi embernek, hogy vicces legyek, hanem mert tényleg nem vagyok az. Engem a színházból – azon túl, hogy időnként nézek előadásokat – az érdekel, hogy milyen a *szöveg*. Ugyanúgy viszonyulok hozzá, mintha novellát, regényt vagy verset írnék. Egy sajátos keretrendszer szerint működő szöveget szeretnék létrehozni. Maga a próbafolyamat és a színészi munka egy másik ember felelőssége, más alkotók tehetségétől függ, ők értenek hozzá, én nem. Nem tudnám elképzelni, hogy bejárjak a próbákra és ott sertepertéljek a rendező mellett. Ráadásul nem vagyok olyan hiú, hogy ezerszer végighallgassam a saját szövegemet, arról nem is beszélve, hogy mikor írnám meg az örök érvényű regényeimet, s az újabb színműveket, ha folyton próbákon ülnék.

Szirák Péter: S mi a helyzet a Csokonai Színházzal, ahol most ülünk?

Háy János: Ezt a helyet, ha volna bennem bárminemű nosztalgia, kultikusnak nevezhetném, mert végülis itt lett belőlem drámaíró, amire persze egyáltalán nem voltam felkészülve. Én csak írtam egy drámát, mert érdekelt, hogy lehet úgy írni, hogy mindent a cselekményt, a karaktereket, a környezetet a párbeszéd cipeli a hátán. Kaptam egy kis ösztöndíjat a dramaturg céhtől, s megírtam *A Gézagyereket*. Vidéki vagyok, arra tanítottak, ha pénzt kapok, dolgozni kell. Arra nem gondoltam, hogy egyszer be is mutatják: megcsináltam, leadtam, megkaptam a pénzt, viziontlátásra. Nem számítottam arra, hogy lesz folytatása. Pinczés István révén került a szöveg ide, ő rendezett belőle előadást. Őszintén szólva ijesztő volt találkozni a színházzal, a színészekkel, mert én alapvetően befelé működő fickó vagyok. Ráadásul van egy szokásom, hogy az utolsó fordulókat a szövegnél mindig *fültre* javítom. A szöveggel való néma munka során annyira sajátoddá válik, amit írsz, hogy elsiklasz a hibák fölött. Ezért hangosan felolvasom, mert ahol akusztikailag falsol a szöveg, ott biztos lehetsz benne, hogy tartalmi hiba is van. A *Gézagyereket* amúgy eleve nem színdarab-formában írtam, hanem amolyan szabadversként, szereplők nélkül. Nagyon erős a dallamvilága. Zárójelben mondom, minden szövegnek van akusztikai tere, legyen az dráma, vers vagy próza, vagy akár egy filozófiai

mű: Nietzsche vagy Schopenhauer például nem csak gondolkodók, hanem szép-írók is voltak. Enélkül nem beszélhetünk irodalmi műről, a dallamtalan írás csak fűrészipor. És mindegy, mennyire okos a szöveg, mennyire érdekes a téma. Az ilyen szöveg hiába használ akár különleges szavakat vagy fordulatokat, olyan, mintha nyelvi formában kémiai képleteket olvasnál. Szóval így írtam, versben, s olvastam aztán hangosan rendületlen, és nagyon megszoktam a saját hangomon, és bevallom, eléggé tetszett. Aztán jövök a színházba, eleve remegő lábakkal, és megszólal a darab mindenféle idegen hangon. Azt éreztem, ez botránnyosan rossz szöveg, az lehetetlen, hogy ezt én írtam. Ez volt a beavatás első lépcsője: hozzászokni, hogy más hangon szólal meg az, amit írtam. Én különben eleve nehezen birkózom meg a színházi vagy színészi artikulációval. A rádióban mondták egy versemet, az a címe, hogy *Nátriumbenzonát*. Hát nem éppen egy vörösmartys emelkedettséggű cím, a színész kolléga mégis úgy futott neki, mintha *A vén cigányt* mondaná. A színészi beszédképzés terheit nehéz leküzdeni. Persze a színházzal kapcsolatos idegenség azért oldódott az idők során. Az itteni színészekkel és a Pinczés Pistával való együttműködés során hozzám hasonlóan kicsit szorongó, iszonyúan sokat dolgozó embereket ismertem meg. Egy vidéki színházban rengeteget kell dolgozni, s korántsem óriási reflektorfényben. Nagyszerű színészek voltak: Kóti Árpád, az egy csillag volt. Miske Lacitól Jámbor Józsin át Bakota Árpáig, Szoták Andiig az egész csapat nagyon jó emléket hagyott bennem. Mert ez, szemben az írással, csapatmunka. Egy csomó ember ki van szolgáltatva egymásnak, s csak közös akarattal jöhet létre jó előadás, nem lehet önzőzni, mert akkor te is elbuksz, de az előadás is.

Szirák Péter: Tegnap rövid találkozásunkkor megbeszéltük, hogy majd mindig közbevágozok, de nem szívesen akasztottam volna meg ezt a monológot, így viszont már több kérdésemre is részben választ adtál. Talán bontsuk ki az elhangzottakat! Említetted, hogy *A Gézagyerek* eredetileg novella volt, és az érdekelt, hogyan lehet egy novella cselekményét párbeszédes formában kibontani. A színház visszahatott az írásmódodra? Tanultál a színházi praxisból olyasmit, ami megváltoztatta?

Háy János: A színház nem hatott vissza, de az, hogy sok olyan szöveget írtam, amiben csupán dialógusok vannak, technikailag biztosan visszahatott más írásaimra is. De hangsúlyozni kell, hogy az írás alapja nem technikai jellegű. Technikai tudásból még nem született érvényes irodalmi mű. Számomra az egyik legfontosabb dolog az íráskor, hogy honnét látok rá a világra és ki az, aki a szöveget létrehozza. Könnyebb megtanulni tercinákban írni, mint azt, hogy önmagadat folyamatosan vizsgálod. Holott a hitelesség csak akkor jöhet létre, ha látod, hogy ki vagy és hol vagy, és onnét mit láthatsz a világból. Ez aztán sok mindent eldönt a szövegen belüli erőviszonyokról, szereplőkről, sorsokról. A pozíciót, ahonnan rálátunk a világra, elsősorban az idő határozza meg. Az idő rajzolja meg a külső horizontot, és az idő értelmezi sajnos a személyiség belső horizontját is. A technikát meg kell tanulni, de hogy az miképpen válik egyedivé, sajátossá a munkád során, azt nagyrészt a szemléleti pozíciód határozza meg.

Szirák Péter: Hogy hogyan múlik velünk az idő, hogy milyen tapasztalatokat szerzünk és miként változik az a tekintet ezáltal, ahogy látjuk a dolgokat, az témákat ad, s meghatározza, hogy milyen hangulata lesz annak, amit mondunk. A műveidből látszik, hogy egyik legalapvetőbb témád a *neveltetés*, a *gyereklét*, a *család* és a *szerelmi viszonyok*, a házasságban és azon kívül. Szülőfaludból, eredeti környezetedből tizennégy évesen egy budai gimnáziumba kerültél, és saját életedből vett példák nyomán olyasmit mondasz, például *A gyerekekben*, hogy hirtelen megváltozott a világ körülötted, ehhez alkalmazkodni kellett, és ez az alkalmazkodás komoly kihívást jelentett. Vissza-visszatér a gyerek neveltetése, szocializációja, beilleszkedése a társadalomba. Ráadásul művész-értelmiséggé váltál, tehát ezzel együtt nagyot változott az életformád. Van-e olyasmi az értékrendedben, szóhasználatodban vagy akár egy-egy mozzanatodban, amiről azt mondom, ezt otthonról hoztad, ez nem múlt el?

Háy János: Biztos, hogy van, de nem tudom szétszálazni, hogy pontosan mi. Sok mindent hoztam otthonról. Általában két életrajzzal dolgozom, az egyikben a szüleim földművesek, a másik szerint iparosok voltak. Ha megunom az egyiket, előveszem a másikat. Amúgy mindkettő igaz: anyámék parasztok voltak, apámék iparosok. Anyai nagyapám ilyen történetmesélő bácsi volt. Nem volt túl széles a repertoárja, hét-nyolc történettel végigmesélte az életét. Persze mindegyiknek számtalan változata volt. Volt az „itt van még a gyerek” változat, aztán a „már nincs itt a gyerek”, s végül „már a nagymama sincs itt” változat. Sokat tanultam tőle, hogy milyen egy történetet elmondani, tempó, tartalom, valóságos elemek szerepeltetése, hitelesség. Ez mind lényeges eleme a szöveg építkezésének, különösen a valóság pontosítása, ami nélkül az olvasó leszakad a műről.

Van még egy alapvetés, amit otthonról hoztam: semmi nem hullik az öledbe, mindent munka révén kapsz. Ehhez tartom magam. Van egy adottságom, az íráshoz való készség, ezért nem kaszállok és kapálok, bár mindkettőben van gyakorlatom, s különösen a kaszálást rendkívül felemelő és harmonikus munkának tartom. Mászt csinállok ugyan, de ahogyan a szüleim is, rendesen elvégzem a dolgomat. Az élethez való alapviszonyomon, amit otthonról hoztam, semmit nem változtattam. És a gyerekeim is ezt viszik tovább.

Szirák Péter: A világnak ez a megváltozása, hogy falusi környezetből, félig iparos, félig földműves családból a fővárosba kerültél, hogy egy másik életformát, kultúrát kellett elsajátítani, plusz motivációt jelentett, vagy több volt ebben a frusztráció?

Háy János: A különféle szituációkba való *integrálódás* általános emberi feladat. Írtam is egy esszét erről *Az asszimiláns* címmel, ebben a vidékről Budapestre kerülő ember útját írtam le mint integrációs példát. De ugyanilyen integrálódás az is, hogy egy kamaszból, aki feketén-fehéren látja a világot, és a szabadság a legfőbb vágya, felnőtt legyen, egy társadalmi rabszolga. Vagy ha Budapest után Londonhoz kell hirtelen alkalmazkodni. Házassból elvált leszel, magányosból házas: ezek mind-mind teljesen új szituációk, amelyekben úgy kell megtanulnod az ott használt nyelvet, hogy az új helyzetekben újra tudd fogalmazni a múltadat, mert nincs

kivethető része az életünknek. Nagyon fontos, hogy megtanuld az új nyelvet, és képes legyél megfogalmazni azt, aki voltál, még hozzá úgy, hogy az új társaid számára is érthető és érvényes legyen, amit mondasz. Gyerekként fölkerültem Budapestre, egy olyan városba, ami alapvetően nem befogadó, inkább rosszindulatú. Nem olyan könnyű belépni, de mindig az adott helyzet lehetőségei szerint kell cselekedni. Nem kötelező budapestinek lenni. Az irodalom sem vár senkit tárt karokkal. A gyomorszájon rúgás is része ennek a világnak, aki ezt nem bírja ki, az jobb, ha idejekorán lelécel. És nem is baj, hogy ez így van. Mert mi is a tehetség? Részben állóképesség. Micsoda hátrányból indult pl. van Gogh? Betegség, mindenféle élményszerűségtől való elzártság, és mégis mennyi elevenség van az alig néhány év alatt megfestett képein! Minden alkotó kicsit a sérelmeiből dolgozik, mindenki van egy pici sértettség a világgal szemben. S te, mint alkotó, azt akarod, hogy a mű létrehozásával visszabilentsd a világot a helyes, persze számodra helyes kerékvágásba. Ám ez sose történik meg, ezért aztán újabb és újabb művek születnek.

Sokféle sértettség létezik. Szabó Magdáé például, akivel itt beszélgettem egyszer, amolyan „nem én vagyok a legszebb kislány az osztályban”, nagyjából így jellemezhető. Ez nem akkora trauma. Ahogy az enyém se, mármint hogy Vámosmikoláról Budapestre kellett integrálódni. Vannak olyanok, akiknek, mint Ottliknak a katonaiskolai, vagy Kertésznek az auschwitzi sérelme, olyan erős, hogy nem lehet lefejtetni az indulati erejét arról a konkrét történésről, ami kiváltotta. Nem véletlen, hogy mindkét alkotó egy igazi könyvet tudott megírni, minden más, akár értékes, akár nem, mind valahogy ehhez az egy könyvhöz köthető. Olyan sérelmeket, mint a Szabó Magdáé, bármelyik könyv mögé oda lehet pakolni, bármilyen szereplő fölépíthető belőle.

Szirák Péter: Saját sérelmedet meg tudod ilyen tömörséggel ragadni, mint a Szabó Magdáét?

Háy János: Nem tudtam beilleszkedni. A kollégiumban és a gimiben is mindig több „utolsó figyelmeztetésem” volt, meg levelek a szüleimnek, hogy „ifjúságellenes magatartás” stb. Ezek az iskolai ügyek egy életre kitartó alapszorongást oltottak belém. Ez talán hendikep, nem tudom biztosan, hogy az. A kívülről jötteknek az mindenképpen előnye, hogy gigantikus energiával dolgoznak, mert nincs védőháló alattuk. Ha én zuhanok, valahol Vámosmikolán állok meg, amíg az anyám él. Lehet, hogy ez már rég nem igaz, de belül így élem meg. És hiába mondd, hogy hülyeség, benned van az alapézés, hogy mondjuk az utcán fogod végezni, anti-szociális csavargókkal egy brancsban, műanyagüveges bort reszelgetve.

Szirák Péter: Ami az irodalmi szocializációt illeti, egy helyen azt mondd, hogy egy idő után szerettél volna költő, író lenni, de nem volt mentorod. Pedig ez gyakori az irodalomban: sokan felkeresnek valakit, megmutatják az írásaikat, akár segítséget is kérnek, hogy tisztába jöhessenek saját magukkal. Ezzel az életúttal áll-e összefüggésben, hogy neked nem lett ilyen segítő, példaképed?

Háy János: Ez is a gimiehez kötődik egy kicsit. A klasszikus irodalomhoz nem tudtam kötődni, mert megbuktam magyarból, vagy épp kettes voltam, mikor hogy. Nem jártam magyar szakra. Fel se vettek volna, de merni sem mertem volna. Annak, hogy egy írásra aspiráló fiatal négy éven keresztül folyamatosan orron döngölnek, az lett a következménye, hogy atomokra hullott a belső tartásom. A gim után a nullánál is kevesebbnek láttam magam, hogy utaljak egy amerikai kollégára (Ellis: *Less than Zero*). És ez alkotáslélektanilag elég húzós probléma, mert mindegy, a magánéletben ki milyen szorongó, amikor az ember ír vagy bármilyen művészettel foglalkozik, a világról állításokat kell tennie. Erre csak akkor vagy képes, ha van belső tartásod, ha elhiszed magadról, hogy képes vagy betonbiztosan eldönteni, mely szónak kell szerepelnie a szövegben, mert más nem szerepelhet. Ha nincs meg benned ez az irgalmatlan öntudat, sőt gőg, akkor nem tudsz dolgozni. Én a gimiben még írtam, aztán három-négy évig egyáltalán nem. Egyébként Zalán Tibornak köszönhetően kezdtem el újra. Volt egy Zalán-est Szegeden, ő akkor épp rendkívül menő költőnek számított, és ezt nem szégyellte kimutatni. Hatalmas fotók voltak a művház falán, és amíg a színész fölolvasta a verseit, ő egy vörösboros üveggel járt körbe, és locsolta a fotókat. Ez rohadtul kiakasztott. Este vita, hogy így meg úgy mekkora költő, én persze mondtam az ellenkezőjét, mire a barátom közbeszólt, hogy most én mire föl jártatom a pofámat, amikor évek óta nem írok semmit, szóval csak irigységből baszogatom Zalánt. Aznap este többet nem nyitottam ki a szám, de másnap leültem, és elkezdtem újra írni. Huszonkét éves voltam.

Szirák Péter: Ezek versek voltak.

Háy János: Igen, versek.

Szirák Péter: Mitől függ az, hogy mit írsz: verset, novellát, vagy dramatikusszöveget?

Háy János: Nem lehet bármit bármiből. A vers érzelmi indulata nem léptethető át egy történetbe, helyesebben inkább úgy kéne mondani, előtte van a történetyszerűségnek. Ha viszont valami, mondjuk akár egy érzelmi lendület történetyszerűvé válik, az szinte biztos, hogy nem vers lesz. A vers mikor születik, ezeket az indulatokat nem tudod igazán szétszálazni, sőt, kifejezetten törekszel rá, hogy ne lépjenek át egy racionális mezőbe, ez persze nem azt jelenti, hogy logikailag vagy gondolatilag, netán képeiben zűrzavaros lehet. Én mondjuk nem annyira szeretem a buta költőket, de tény, hogy viszonylag lassú agyfordulatú alkotó, akinek viszont magas szinten működik az érzelmi intelligenciája, még hozhat létre hiteles költői műveket, prózát soha. Arisztotelész a *Poétikában* kétezer-ötszáz éve pontosan megfogalmazta, hogy a mű két részből tevődik össze: a technéből, tehát a szakmából és az invencióból, vagyis az ihletből. E kettő generálja a művészi szöveget. Számomra ennek a két dolognak az aránya különbözteti meg a műfajokat. Verset nem tudok úgy írni, hogy van egy költészettani ismeretem, tudásom, tapasztalatom. Ha nem úgy állnak a csillagok, akkor ez nem fog menni. Valami megmagyarázhatatlan dolog indítja el, néha egy szó, néha egy félmondat, néha csak valami szag vagy fény.

Olyan erős az ihlet szerepe, hogy nélküle hiábavaló a szakmai tudás. Még Kosztolányi is, aki a legkönnyebben fogta be az ihlet paripáját, így gondolta. Verset írni ünnepnap, prózát írni hétköznap, írta az *Irodalmi ábécé*-ben. S a próza tényleg olyan, mint amikor a sportoló rákészül a sprintre. Ha elkezded csinálni, önkéntelen bemozgat, még akkor is, ha ócska passzból indítottál aznap. Én amúgy ezt általában fejben nyomom (minden fejben dől el, ahogy olvasom a női magazinokban), nem képernyő előtt. A dráma meg egyszerű: ha van megrendelés, van dráma, ha nincs megrendelés, nincs dráma. Kell a külső készítés, ami nem azt jelenti, hogy nem szeretem csinálni, vagy hogy bármit megírok. Csak olyanba kezdek, amihez úgy érzem, közöm van. Tudtam például, hogy a *Nehéz* című darabot meg akarom írni, de hiába tudtam, hogy ebből dráma is lesz, előbb novellát írtam belőle. A novella rendkívül szigorú és zárt forma. E tekintetben közel áll a vershez, minden ki van mérve benne, s elég egy rossz félmondat, és elkaszálsz az egészet. A *Háború és béke*-ben elférnek a hosszadalmas történelemfilozófiai fejtegetések, meg még számtalan logikai hiba, a mű nem romlik le. A novella ezt nem engedheti meg magának.

Szirák Péter: Kicsit kanyarodjunk vissza a hetvenes-nyolcvanas évekhez. Egy interjúban nyilatkoztad, hogy akkoriban nagyon szétesett az életed, volt egy pár hónap, amikor lakásod sem volt. Eszembe jutott, hogy ez pont az az időszak, amikor *A kis Valentino*, Jeles András filmje készült. Te is így kószáltál?

Háy János: Kikerültem a gimnáziumból, felsőoktatásra esélyem nem volt, újságkihordó meg raktáros voltam, és tényleg nem mindig volt hol laknom. Lődörögtem a világban, s egyáltalán nem hittem abban, hogy bármerre is el tudok indulni. Nyilván volt felelősségem abban, hogy így alakult a helyzetem az iskolában, de hozzá kell tenni, tök egyedül voltam gyerekként a fővárosban, és nem volt apuka és anyuka, aki mögém álljon, de még ha ott lettek volna, akkor is a tanárokkal értettek volna egyet: a vidékiek így álltak a világhoz.

Szirák Péter: És hogy keveredtél ki ebből a helyzetből?

Háy János: Volt egy barátnőm, aki pont az ellentétem volt a maga zökkenőmentes életútjával, ő tartotta bennem a lelket. Én valójában neki akartam megfelelni. Azt akartam, hogy szeressen, és szeretett is, ameddig tudott szeretni.

Szirák Péter: '82-től publikálsz, és ha szó szoros értelemben mentorod nem is volt, de olyan, akire különösképp figyeltél, talán igen.

Háy János: Már a hetvenes évektől az új próza nagyon izgatott, Hajnóczy, a fiatal Esterházy, Nádas. Költők közül Petrit sokat olvastam, meg a vajdasági magyar avantgárdokat, de a legfontosabb irányadó Tandori Dezső volt. Mai napig úgy hiszem, hogy a múlt század második felének legnagyobb költője, akkor is, ha a gigantikus életművön képtelenek vagyunk átlátni, és senkinek nincs fogalma, hogy lehetne ezt rendszerezni. Lehet, Dezsőtől kéne tanácsot kérni, mert neki van egy sajátos

belső szelekciója, csak azt hiszem, őt a régi dolgaival való foglalatosság nem érdekli. Miért is érdekelné, mindig vannak új anyagok.

Szirák Péter: Kapcsolatba is kerültél vele?

Háy János: Később igen, és mindig jó volt rá gondolni, hogy ha írt egy levelet, egy évre erőt adott, hogy tovább csináljam, bár a nyolcvanas években azt gondoltam, soha nem fogok betagozódni a hivatalos irodalomba. Akkoriban számomra úgy látszott, akik folyóiratokban jelennek meg, azok tehetségtelen pártkatonák. S ha jó is megjelenik, az csak azért van, hogy engem összezavarjanak. Csináltunk egy irodalmi szamizdat folyóiratot, *Narancsszív-szonett* címmel. Azt gondoltam, ez örökre így marad, hogy majd írok valamit, és azt valahogy mindig összefoglalom egy ilyen illegális füzetkében. Meglepődtem, mikor véletlen összefutottam Zalánnal, s mondta, hogy a Móránál van egy elsőkönyves lehetőség, és most ott olyan állapotok vannak, hogy még azt a szart is elfogadják, amiket én írok. Megpróbáltam, és tényleg elfogadták. Ez lett a *Gyalog megyek hozzád a sétálóúton*. Ez '86-ban történt, persze a kötet csak 89-ben jelent meg. Tervgazdálkodás volt, a korábbi évek már tele voltak.

Szirák Péter: 1996-ban jelent meg a *Dzsigerdílen* című regényed, ami annak idején hasonló hangos siker lett, mint *A Gézagyerek* a drámaírás terén. Láttam, hogy elötte már a *Marionban* is megvan ez a török tematika, a török korban játszódó romantikus regényeknek egyfajta mintázata, ironikus újjáélesztése. Hogy született ez a regény?

Háy János: Akkor már jó ideje szerettem volna hosszabb prózát írni, de átszoktatt balkezes vagyok, kézzel nem tudok írni, írógéppel meg képtelen lettem volna harminc oldalnál hosszabbat, mert az legalább háromszori átgépelést jelentett. Én voltaképp Soros Györgynek köszönhetem a *Dzsigerdílen*t. Látod, ilyenek a sorosbérencek, mint én. 1993–94-ben Soros-ösztöndíjas voltam, és abból egy számítógépet vásároltam, és végre hozzáfoghattam a hosszabb prózához. Mivel a versben a nyelvet teljesen leamortizáltam a hétköznapi beszéd és egyfajta minimálnyelv szintjére, mert egyáltalán nem akartam költői hangnemben írni, arra gondoltam, mi van, ha lírai irányból „meglököm” a prózát, és a *Dzsigerdílen*ben tényleg van, hogy oldalakon keresztül halvány rímekben hömpölyög a szöveg. Nagy képeket, történelmi díszletet raktam össze. Nagyon szerettem írni. Emlékszem, volt egy lány, aki belém szeretett, és ezt el is mondta, én meg szégyelltem magam, hogy míg ő az érzelmeiről beszél, én azon jártatom az agyam, hogy ha találkoznak az ágyúgolyók a Duna fölött, mit mondanak egymásnak. A feleségem közben egyszer fölém állt, belenézett, s azt mondta: mi ez a konzervatív szar? Nem is olvasta el utána. Alapvetően szeretek belevágni olyan dolgokba, amiket még nem csináltam, és ez teljesen új volt akkor. Emlékszem, iszonyatosan jó élmény volt, hogy végig tudom csinálni. Amikor az ember beleáll egy nagyobb narratívába, akkor olyan, mintha minden erről a világról beszélne, mintha minden ahhoz a világhoz akarna hozzátenni valamit. Egyszer anyámnál voltam, ahol Jókait olvastam, kétkötetes, általános

iskolai könyvnek szánt, történelmi legendákat tartalmazó könyvét (*A magyar nemzet története regényes rajzokban*), s ott olvastam a Budavár bevételéről szóló legendát, és abban volt ez a szó, hogy „dzsigerdilen”, ami azt jelenti, a „szív gyönyörűsége”, így hívták Jókai szerint a törökök Buda várát. Persze nem így hívták, valójában Kezil Elmet volt a fantázianeve, ami aranyalmát jelent, Dzsigerdilennek Párkányt hívták, s a szó még véletlenül sem azt jelenti, hogy a szív gyönyörűsége, hanem hogy *májlyukasztó*. Mindenesetre én elfogadtam a Jókai változatát, mert nagyon tetszett a szó, de akkor már a regény felénél tartottam, úgyhogy visszafelé kellett beleoperálnom a szövegbe. Aztán mikor kész lett a könyv, felhívtam Tandorit, hogy szerinte mennyire jó ez a cím, s erre ő: Dzsigerdilen? Állati jó, a zsiger is benne van, meg a Bob Dylan is, kell ennél jobb? A legviccesebb az volt, hogy szerettem volna a fültre tenni egy Jókai-idézetet, de nem találtam, úgyhogy írtam egyet. Az irodalmárok nagyban kutattak a forrás után, de nem találták, többen fel is hívtak, hogy áruuljam el, honnan van, mondtam, bocs, ha én megtaláltam, akkor nektek is meg kell találnotok. De kaptam indirekt elismerést is egy idősebb kollégától, aki elolvasva a fülszöveget, nagyon bólogatott, hogy hát ezek a régiek azért tudtak írni.

Szirák Péter: Azt mennyire figyeled, hogy a szakmán kívül hogyan hatnak a dolgaid?

Háy János: Elég sokat járok író-olvasó találkozókra, szóval elég gyakran érintkezek olvasókkal. A műnek a polgári értelemben vett siker persze nem része. A valódi írói siker az, ha a tárgyat képes vagy a lehető legtökéletesebben megragadni. Mire az olvasói siker megjön, íróilag épp bukott ember vagy. Az igazi siker *maga az írás*.

Szirák Péter: Igen, lehet, hogy létezik külső és belső siker. Azt mondtad, hogy a hangzás kedvéért fültre írsz, ez alapján kontrollálod magad, másrészt hogy a szövegnek együtt kell rezdülnie a saját belső lelki világoddal. A feleséged olvasta az írásaidat? Ki volt az első, aki olvashatta, kitől vártál visszajelzést?

Háy János: Külső fül nélkül nincs irodalom. Nekem mindig van két-három ember, aki olvassa megjelenés előtt a szöveget. A feleségem volt a gyerekek megszületéséig, utána nem ért már rá, nekem pedig azonnali visszajelzés kell, hogy mi van a helyén és mit csesztem el. Civil olvasóim vannak, nem szakmabeliek. Az ő fülükben valahogy jobban bízom, arról nem beszélve, hogy a szakmabeliek mindig nagyon elfoglaltak, ezt a magam bőrén is tapasztalom: a rosszullet kerülget, és nem a konkurencia miatt, amikor egy kolléga átküldi az új regényét. A civil olvasóban még az is jó, hogy nem kötik szakmai paraméterek, hogy milyen elvárások veszik körbe a művet, hol helyezhető el az irodalom térképén, ő csak a jóízlését állítja csatarendbe. Az irodalmár sokszor elméleti présből szól ki, ez engem egyáltalán nem érdekel, ami nem azt jelenti, hogy számomra nem fontos az elmélet, önszorgalomból még az esztétika szakot is elvégeztem.

Szirák Péter: A *Dzsigerdilen* meseszerűsége, erős poétikussága után újra váltottál: a kétezres évek elejétől inkább jellemző, hogy kevésbé díszített a nyelved, közelít az élőbeszédszerűséghez, bármelyik műfajt is nézzük. A verseidnek, prózáidnak és dra-

matikus szövegeidnek egyik nagy erénye, hogy mintegy „hallod”, ahogy az emberek beszélnek. Ez persze nem úgy működik, mint egy magnetofon, de van érzéked ahhoz, hogy lekövesd, épp milyen nyelvi állapotok vannak, az embereket mi foglalkoztatja, milyen klisékben beszélnek. Tulajdonképp ezeknek a nyelvi kliséknek a kiforgatása vagy újrahasznosítása zajlik részben az idei Deszkán bemutatott darabjaidban is.

Háy János: Egyszer csak elkezdtem haragudni a felesleges díszítményekre, nem bírom elviselni az ornamentikát a szövegben. A metaforikusság, pláne az allegorikusság szintén elkezdett rohadtul idegesíteni. De nem annyira a beszélt nyelv, hanem inkább a közvetlen megszólalás lehetősége érdekelt. Nem hiszem, hogy az általam használt nyelv tükröképe lenne az utcai beszédnek; használom az elemeit, de a tükröződés-elméletben még a nyelvépítés tekintetében sem hiszek. A műalkotás teremtett világ, nem a valóság „mása”, hanem olyan megalkotott világ, amely az én tapasztalati és érzelmi kondícióból épül fel, és ebbe lép bele az olvasó a maga tapasztalatával. Az együttélésre már az elején kötünk egy virtuális szerződést: megállapodunk a játékszabályokban, hogy például történelmi tájékon vagyunk, ilyen keretrendszerben fogsz mozogni, de ne ijedj meg, mert rólad akarok beszélni, menj bele ebbe a játékba. Mikor az olvasó tapasztalati és érzelmi világa találkozik a mű tapasztalati és érzelmi világával, akkor jutunk el – avitt szóval élve – a *katarzishoz*, akkor vagyunk megérintődve. Az irodalomtudomány rühelli a naiv olvasót, azt szeretné, ha az olvasó reflektív maradna, de ki akar kívül kerülni és kívülről szemlélni egy műalkotást? Nem akarok egy irodalmi művet úgy vizsgálni, mint a Spektrum tévé az elefántok nemi életét. Amikor írok, én, az első olvasó, én is arra törekszem, hogy benne lehessenek, engem is meg kell hogy érintsen, különben másokat hogy érinthetne meg. Ilyen szempontból a nyelv, amit a könyveimben használok, az is egy artistikus, vagyis teremtett nyelv.

Érdekes amúgy az irodalmi nyelv belső dinamikáját megfigyelni. A hetvenes évek végének nyelve, amire utaltam, Hajnóczyék prózafordulata is mainstream nyelvé vált egy idő után, centralizálódott, és ilyenként ez a nyelv új erőket már nem tud a valóságból generálni. A perifériáról kell nyelveket szereznünk. Ez persze nem újdonság. Már a reneszánsz hajnalán ezt csinálta Dante, Petőfi ezért nyúlt a népdalhoz, ami ugyan már a 18. század végén kacérkodott a műirodalommal, de ilyen erőteljesen ő emelte be a költészet nyelvébe. És ez a találkozás tette lehetővé, hogy 26 éves korára ezt a gigantikus életművet létre tudta hozni. Ady mikor rájött arra, hogy a népdal már nem működik, ráadásul tele vagyunk Petőfi- és Aranyepigonnal, elkezdett a kuplék és a városi irodalom iránt érdeklődni. A periférikus szövegek mint katalizátorok kellenek az irodalom nyelvébe, hogy a művek kellő valóságserővel bírjanak, s elemi erővel tudjanak élményszerűvé válni.

Szirák Péter: Soha nem gondoltál arra, hogy önéletrajzot írnál?

Háy János: Azt hiszem, a magyar írók bukásának két iránya van. Az egyik, mikor azt hiszi, hogy aforizmákban meg tudja fogalmazni a világot, mert annyira bölcs lett, a másik pedig az életrajzírás. Persze ez részben hülyeség, mert bármilyen témát használva lehet autentikus műveket létrehozni. Mert azért vannak nagy ön-

életrajzi művek, mint például Kassák *Egy ember élete* vagy Nádas legutóbbi könyve, meg hát Nietzsche vagy Wittgenstein aforisztikus művei is megérnek egy misét.

Szirák Péter: Sok rendezővel dolgoztál már együtt. Kértek-e tőled segítséget a tekintetben, hogy az olvasópróbától kezdve a színpadra állításig neked van-e arról víziód, hogy hogyan képzelnéd a dramatikus szöveget a színpadon?

Háy János: Nem jó, ha én képzelem el. Sokszor én olvasom föl az olvasópróbán a darabot, annak szokott lenni pozitív hatása, aztán a próbafolyamat felénél van, hogy elhívnak beszélgetni a színészekkel. Bagossy Laci mondta, hogy ha a szerzőt behívja ilyenkor, ugyan tök hülyeségeket mond, mégis feljavul a próbafolyamat.

Szirák Péter: Festesz is, színpadi zenészként is működsz Beck Zolival, bizonyára mindenki ismeri a Rájátszás és a Háy Come Beck formációkat, melyekkel ország-szerte vannak fellépéseid. Előfordul, hogy regényt írsz, de közben koncertre kérszültsz? Van a különféle szerepeid között összeegyeztethetlenség?

Háy János: Nincs. Az írói munka egyik alapvetése, hogy a munka nagy része fejbent zajlik, az a része, mikor az ember ül, és egy gépbe pötyög, az sokkal kisebb, mint amennyit előtte fejbent pörgetni kell. Az a szalag pedig mindenhol pörög, sajnos. Emiatt én sose szállok ki. Ha elmegeyek nyaralni, akkor is ugyanazt csinálom, csak közben mondjuk úszok vagy túrázok. Írónak lenni meglehetősen unalmas kívülről nézve, belül nem, mert igazán jó dolog, hogy világok épülnek fel általad, és ha az jól sikerül, akkor létrejön egy olyan történet, ilyen az igazi műalkotás, amit ha megkapsz, akkor nem tudod elképzelni, hogy ez hiányozzon abból a világtérből, ami körbevesz. Hogy ne tűnjek tök hülyének, hogy magam elé meredve gondolkodom, és ne kérdezzék a körülöttem élők, hogy már megint mi a franc bajom van, mire sértődtem meg, és mért vagyok rosszkedvű, be szoktam kapcsolni a tévét, de általában nem tudom, mi megy benne. A társművészetek egyébként mindig nagyon érdekelték, gyerekkorom óta zenélek és festek is. Nekem ez természetes. Amúgy ez nem ritkaság a magyar irodalomban, hisz Jókai sokáig festőnek készült, Arany pedig végigtamburázta az életét, és számtalan dalt is komponált. Ahogyan az sem ördögtől való, hogy a különböző művészeti ágak alkotói közösen lépnek fel. De ettől még senki nem lesz annál jobb író, amilyen.

Szirák Péter: Mikor a beszélgetés előtt jártál egyet, akkor próbáltál hangolódni a beszélgetésre, vagy most is motoszkált valami írói terv a fejedben?

Háy János: Azon gondolkodtam, vajon jutott-e az eszembe az utóbbi időben újabb gondolat, ez fontos kérdés, hogy ha leülünk beszélgetni, van-e bennem elevenség. Az ember nem cseréli le naponta a gondolatait, azok a gondolatok hosszú idő alatt csiszolódtak. Az nem baj, ha kétszer vagy többször építünk fel egy gondolatot, amennyiben még hitelesen tudod képviselni. A gondolat teste nem az, hogy agyilag hogy van felépítve, hanem a mögötte megbújó érzelmi töltet. Minden fellépésnél az van bennem, hogy nem akarom visszamondani a válaszokat úgy, mint egy leckét. Csak az eleven gondolatnak van értelme. Amúgy persze, séta közben is regényt írtam. Már kész is!

Szirák Péter: Mondtad, hogy a tehetség készség és állhatatosság. Hogy látod, jól sáfárkodtál a tehetségeddel?

Háy János: Mindenkinek korlátozott a rálátása saját magára. Úgy viszonyulok ehhez a sajátos adottsághoz, hogy nekem nem három gyerekem van, hanem van ez a negyedik is, és a negyediknél is épp olyanok a felelősségeim, mint a másik háromnál. A polgári siker veszélyes: nem ülhetek fel rá, mert tovább kell dolgozni, és a siker könnyen megtéveszti az önképedet, s persze a világról való gondolkodásodat is. Ahol az írás születik, ez a siker nem létezik, ha beengeded, veszélyes ellenséget szabadítottál magadra, a hiú ént. Nem vagyunk mentesek a nárcizmustól, de ha az önmagadtól való eltelttség uralja le a személyiségedet, alkotóként véged van. Nárciszból egy pöffeszkedő náci lesz. De ugyanilyen veszélyes, hogy mennyire rongárod szét magadat tudatmódosítókkal vagy egyéb kemikálékkal, netán ideológiai elvadultságokkal. Volt egy haverom, Ternyák Zoli, ha már színházban vagyunk, emlékezzünk meg róla: szerintem kimagasló tehetség volt a nyolcvanas évek második felében. Ő mindig is ivott, de aztán kiment Oroszországba valami rendezőhöz, ott aztán megismerte a vodkát, és úgy jött haza, hogy már nem ő uralta az anyagot, hanem az anyag uralta őt. Ha ezt teszed, akkor eddig tartott. Ott van Hajnóczy, egy darabig a kezében tartotta a dolgot, aztán szétcsúszott, és ez pontosan követhető az írásokon. Egy ideig az alkohol erősítette az érzékenységét és a pontosságát, aztán fordult a kocka. A *Halál kilovagolt Perzsiába* nem makulátlan, csak az eleje igazán jó, utána ez az alkoholista taknyosság végig ott van a szöveg maradványán. Eddig voltál tehetséges, innentől kezdve alkoholista vagy, ilyen egyszerű. Én azt hiszem, eddig jól tartottam féken azokat a fenevadakat, amelyek képesek elharapni a torkomat. De mint mindenki, esendő vagyok én is.

Szirák Péter: Igen, esendőség, félelem, kudarc, szorongás, ezek jól nyomon követhető alapkategóriáid, melyek tematikusan is fel-felbukkannak. Úgy látom, Háy János költő, író, drámaíró, színpadi zenész, festő akartál lenni, de ha nem ez lettél volna, akkor mi lettél volna szívesen? Egy dolog már foglalt: Szabó Lőrinc, mikor 1956-ban egy rádióinterjúban ezt megkérdezték tőle, azt mondta, „gyík egy nap-sütötte kövön”.

Háy János: Mondjuk katolikus pap. Tetszett volna, hogy osztom az ést a szószékről, csak ez a papi nőtlenség nem vonzott, de ha protestáns családba születek, lehet, hogy ez benne lett volna a leosztásban.

Szirák Péter: És ha azt mondom, hogy rock and roll?

Háy János: Az egyik sérelmem a világtól, hogy nem lettem rocksztár. Haragszom is a világra, az MSZMP-re, a Népfontra, a kommunistákra, az ideiglenesen akkor még hazánkban tartózkodó oroszokra, a tanárimra, szüleimre, nagyszüleimre. Ugyanakkor be kell látnom, hogy némi tehetség is kellett volna hozzá, de ez lényegtelen, hisz lélektani szempontból ez nem játszik.